

BØRN AF DE FORVISTE

– kulakbørn og afkulakisering

Af Michael Kaznelson

Hvad sker der med børn, når en stat undertrykker deres forældre? Nærværende artikel diskuterer den skæbne, som mødte en særlig gruppe sovjetiske børn, børn af de såkaldte rigbønder (kulakkerne) i forbindelse med tvangskollektiviseringen af det sovjetiske landbrug (1929-33).

I 1917 indledte den sovjetiske ledelse en klassekamp mod blandt andre folkefjenderne på landet – de såkaldte rigbønder (kulakker). Denne kamp fortsatte indtil Stalins død i 1953. Hvorvidt der var tale om en kontinuerlig udvikling, bestemt af statens bevidste ønske om konfrontation med det sovjetiske landbrug, eller om det rettere var betinget af strukturelle problemer i en ukontrollerbar udvikling, er en kontroversiel diskussion inden for Sovjetforskningen, som stadig optager mange historikere.¹ Det står dog klart, at denne såkaldte klassekamp blev radikaliseret med Stalins erklæring den 27. december 1929 om, at: “i den senere tid er vi [...] overgået fra politikken om begrænsning af kulakkernes udbyttertendenser til politikken om likvidering af kulakken som klasse...”.² Kulminationen kom 30. januar 1930 med Politbureauets resolution “Om forholdsreglerne for likvideringen af kulakhusholdninger i områderne for massekollektiviseringen”. Det radikaliserede angreb medførte et principielt problem, for selvom likvideringen af kulakken som klasse primært var rettet mod de mandlige overhoveder i de sovjetiske bondefamilier, var de langt fra de eneste ofre for regimets undertrykkelse. Godt 40 % af de berørte var kulakkernes børn, der ligeledes blev forvist fra deres landsbyer. De blev deporteret til nogle af de fjerneste egne af Sovjetunionen, og anbragt i det, der med en eufemisme kaldtes “særlige bosættelser”.³ Det er som sagt denne særlige gruppe af børns skæbne, som er genstand for analysen i denne artikel.⁴

“Vi fra Igarka”

Lenin sagde i 1920: “... at være en kommunist betyder, at man organiserer og forener hele den unge generation, og giver et forbillede af træning og disciplinering i denne kamp.”⁵ Ungdommen var med andre ord helt central i opbygningen af det kommunistiske samfund, som bolsjevikkerne iværksatte efter oktoberrevolutionen. Den generation, der blev født efter revolutionen, var fremtiden eller massen,

hvorpå det kommunistiske samfund skulle bygges. De var potentialet, mulighederne og vækstmateriale, hvorimod deres forældre, som tilhørte fortiden, var dyndet, der holdt udviklingen tilbage. Alt skete således i udviklingens navn i krigslignende bestræbelser på at sikre en høj industriel modernisering. Og passagerne på første klasse i dette fremadbuldrende tog, skulle være børnene og ungdommen, der blev organiseret som små soldater i Komsomol og pionerkorpsen.

Forholdet mellem den sovjetiske ledelse og børnene tog en helt speciel drejning, da persondyrkelsen af Stalin og Lenin for alvor eskalerede omkring 1929 i forbindelse med førstnævntes officielle 50 års fødselsdag. De to revolutionsledere blev på hver deres måde fremstillet som "læremestre" og "tutorer" for den sovjetiske befolkning – og især for børnene. I propagandaen blev Lenin fremstillet som den kærlige bedstefar, hvorimod Stalin var hans vise yndlingselev. Året 1936 er i denne henseende vigtigt, fordi det sovjetiske regime efter en lang optakt, der rakte helt tilbage til Lenins død i 1924, officielt introducerede myten om "den lykkelige barndom". *"Tak kammerat Stalin for vor lykkelige barndom"* eller *"Tak for et godt liv kammerat Stalin, kammerat Molotov, Vorosjilov og Kalinin, tak til hele det kommunistiske parti og den sovjetiske magt"* var paroler, der dominerede de kulturelle produktioner for børn i disse år.⁶

I 1938 udkom en bog om børn skrevet af børn, der boede i den afsidesliggende by Igar-ka. Byen var på mange måder typisk sovjetisk, idet den opstod som en bosættelse omkring en industri – i dette tilfælde skovindustrien. Stort set ingen af indbyggerne var født i området, men var rejst dertil i løbet af de forudgående år – enten frivilligt som en slags lykkeriddere, eller fordi de blev deporteret dertil under afkulakiseringen fra 1930 til 1932/33.⁷ Byen lå mellem tundra og tajga, og var helt isoleret. Bogen, som hed *"My iz Igar-ki"* (Vi fra Igar-ka), fortalte om det hårde men højkulturelle liv, disse – revolutionens – børn levede i det afsidesliggende område flere dagsrejser fra landets politiske og økonomiske

centrum: – Moskva. Børnene havde de rigtige idealer at kæmpe for, og måtte derfor betragtes som privilegerede. Det var lykkedes at skabe frontkæmpere i civilisationens kamp mod naturen, som i dette tilfælde antog form af bestræbelserne på at tæmme tundraen og tajgaen.⁸

Børnene studerede ivrigt, arrangerede kulturelle begivenheder som teater, udstillinger og musikforestillinger, samt deltog i de politiske aktiviteter, som pionererne og komsomol afviklede. Maksim Gorkij, som indtil sin død i 1936 var litterær konsulent på bogen, understregede, at børnenes arbejde var vigtigt og viste vejen frem. Han takkede dem for deres indsats med følgende salut:

"En hjertelig hilsen til jer, fremtidens doktorer, ingeniører, kampvognssoldater, poeter, piloter, pædagoger, skuespillere, opfindere, geologer!"

Det var et godt brev I sendte mig. I dets simple og klare ord skinner rigt jeres mod og jeres klare bevidsthed om vejen til det højeste mål, som jeres fædre og bedstefædre har lagt foran jer og foran alle arbejdende mennesker i verden...

Alt vel, mine søde, alt vel, mine kære
M. Gorkij"⁹

Det var intet tilfælde, at netop Gorkij blev involveret i det bogprojekt, og at det senere blev opkaldt efter ham; dels var han en fremtrædende sovjetisk forfatter, som var kendt vidt og bredt, dels havde han under *forfatterkongressen* i 1934 promoveret myten om Pavlik Morozov. Historien om kulaksønnen Pavlik, der angav sin far for forræderi og derved trådte ind i historien som en vaskeægte helt, var kendt af alle sovjetiske børn; her var partiets sag større end de familiære bånd. Selvom Pavlik Morozovs far i virkeligheden ikke var kulak, og til trods for at der hersker usikkerhed om, hvorvidt der reelt var tale om et angiveri, eller om myndighederne bevidst forvanskede drengens informationer, spillede Gorkijs fremstilling, som senere blev gengivet i den officielle propaganda, en vigtig rolle i konstruktionen af den lykkelige barndom: Og

så folkefjendernes børn var så lykkelige, at de var villige til at angive deres fædre.¹⁰

Den franske forfatter, Roman Roland, overtog Gorkijs arbejde med "Vi fra Igarka", efter sidstnævntes død i 1936, og fastholdt billedet af det storslåede i projektet. Han gav udtryk for det optimistiske i, at børnene, som boede så langt fra civilisations centrum, trods alt kunne opretholde et rigtigt, rigt og inspirerende liv i trygge rammer. Som han svarede dem på deres henvendelse:

"Jeg modtog jeres telegram i forgårs og var oprigtigt rørt herved [...] Her [i Schweiz] er mange arbejdsløse, og de børn, som afslutter skolen, ved ikke hvordan de skal forsørge sig selv. Og når forældrene er arbejdsløse, er børnene meget ulykkelige. Men måske vil vi også i Vesten opleve socialismens sejr [...]"

Jeres ven

*Roman Roland*¹¹

Spørgsmålet er imidlertid, om myten om den lykkelige sovjetiske barndom stemte overens med livet, som det blev levet af mange børn i 1930'erne.

I 1987, da Mikhail Gorbatsjovs *Glasnost* politik havde virket i et par år, skrev et tidligere kulakbarn, Maria Belskaja, et brev til tidskriftet *Ogonëk*. Brevet, der paradoksalt nok aldrig blev trykt, var en reaktion på et indlæg af partimedlemmet Ja. Gamajun. Han havde argumenteret for, at tiden havde helet alle sår; at kollektiviseringen af det sovjetiske landbrug fra 1929-32/33 var en historisk nødvendighed, og at selv ofrene havde accepteret dette. Derfor advarede Gamajun mod Gorbatsjovs reformer, da de kun ville være med til at undergrave de resultater, som allerede var opnået i Sovjetunionen. Belskaja skrev derfor til *Ogonëks* redaktion: "Jeg vil gerne have mit brev bliver trykt, om ikke andet, så for al vores lidelse og ufortjente pinsel". Vedrørende sin "lykkelige barndom", skrev Belskaja: "Vores barndom var forgiftet og blevet taget fra os; vi havde ingen lykkelig ungdom; faktisk havde vi overhovedet ikke noget normalt liv".¹²

Men hvorfor blev Belskajas og andre ku-

lakbørns barndom "forgiftet", når det officielle Sovjetunionen ihærdigt forsøgte at skabe trygge rammer for den generation, som blev født efter 1917?

Livet som forvist

Deportationerne af kulakkerne begyndte den 30. januar 1930, da det sovjetiske kommunistpartis Politbureau, som nævnt, godkendte resolutionen "Om forholdsreglerne for likvideringen af kulakhusholdningerne i områderne for massekollektiviseringen". Heri hed det, at familierne og således også børnene skulle fjernes fra deres hjemstavn. Kulakkerne blev delt op i tre kategorier, der afslørede, hvor farlig regimet anså den enkelte for at være.¹³ Kulakkerne af første kategori var de "kontrarevolutionære", der automatisk blev arresteret, dømt og anbragt i koncentrationslejre.¹⁴

I en hemmelig rapport fra Tomsk afsløres det, at 329 lokale personer blev dømt som "kontrarevolutionære" og efterfølgende likvideret i april og marts 1930.¹⁵ De britiske historikere R.W. Davies og Stephen Wheatcroft har samtidig vist, at der fra januar til oktober 1930 blev udstedt 18.966 dødsdomme mod kulakker af første kategori.¹⁶ Disse beregninger dækker kun første runde af afkulakiseringen (dvs. fra januar til marts 1930) og den mellemliggende periode frem til efteråret 1930. Oplysningerne om antallet af dødsdomme fra anden runde, altså fra november/december 1930 til 1932/33, varierer fra 1.481 til 10.651, men der er på ingen måde tale om et fuldstændigt tal.¹⁷ Dels er variationen markant, dels blev dataene indsamlet af det sovjetiske indenrigsministerium i december 1953, og således er der en stor usikkerhed vedrørende deres pålidelighed. Tallene indikerer dog, at det samlede antal dødsdomme udstedt mod den første kategori kulakker for hele afkulakiseringen varierer mellem 20.000 og 31.000.

Familierne til den første kategori blev automatisk deporteret til områder i det nordlige Rusland, Vestsibirien, Ural og Kasakhstan. Kulakkerne af anden kategori og deres familier blev ligeledes deporteret til disse områder.

*En klasse af deporterede børn (bemærk pionerbladet
nederst i højre hjørne).*

Endelig blev kulakkerne af tredje kategori og deres familier anbragt på de dårligste jorde i deres oprindelige lokalområde uden for kollektivbrugene. Fra 1930-33 blev mellem fem og seks millioner mennesker, voksne og børn, forflyttet på grund af beslutningen om at likvidere kulakken som klasse. Af disse tilhørte godt to millioner enten kulakkerne af første eller anden kategori eller deres familier – som altså blev deporteret.¹⁸

På grund af den fleksible definition af kulak-begrebet, er det dog vanskeligt at give et samlet tal for gruppens størrelse – ikke engang de sovjetiske myndigheder kunne blive enige om det.¹⁹ Derfor er det også vanskeligt at sige noget entydigt om aldersfordelingen inden for denne sociale gruppe. Sidstnævnte forhold er særligt interessant i denne sammenhæng, da det vidner om, at det også er vanskeligt at sige noget endegyldigt om antallet af kulakbørn. Sikkerhedstjenestens egne data fra 28. marts 1930 vedrørende deporterede kulakker i områderne omkring Arkhangelsk i det nordlige Rusland, viser, at af de 169.901 nyankomne deporterede udgjorde mændene 54.447, kvinderne 51.967 og børnene 63.487.²⁰ Dette siger intet om den generelle aldersfordeling blandt alle deporterede, men giver os blot en fornemmelse af situationen på én bestemt dato i én bestemt region. Tallene antyder dog, at mændene udgjorde 32,1 %, kvinderne 30,5 % og børnene 37,4 % af de deporterede. Denne fordeling bekræftes af den amerikanske historiker Lynne Violas forskning om situationen i det nordlige Rusland, hvor hun når frem til at mændene udgjorde 31,3 % af et samlet 230.000, kvinderne 30,4 % og børnene 38,3 %.²¹ Tilsvarende har den russiske historiker Sergej Krasilnikov vist, at i Vestsibirien repræsenterede mændene 27,6 % af 229.078, kvinderne 27,5 %, unge fra 12 til 16 år 10,8 % og børn yngre end 12 år 34,1 %.²² Sidstnævnte fordeling er langt mere detaljeret end henholdsvis sikkerhedstjenestens egne tal fra marts 1930 og Violas udregninger, da der sondres mellem unge og børn. Alle tre beregninger peger dog hen mod, at mellem 33 % og 40 % af de deporterede var børn. Hvis vi accep-

terer, at godt to millioner mennesker blev deporteret fra 1930-33, må det betyde at børnene udgjorde mellem 660.000 og 800.000.

Der er naturligvis en række problemer med disse tal, da de, som sagt, kun er indikerende. Ufuldstændigheden skyldes blandt andet den store til- og fraflytning fra "de særlige bosættelser", som gennem hele perioden prægede den demografiske situation i denne sektor af samfundet. Systemet i Vestsibirien oplevede eksempelvis, at der fra september 1931 til juni 1932 var en negativ udvikling på 45.000 individer (voksne såvel som børn).²³ Det skyldtes den høje dødelighed, at folk blev sendt tilbage eller ganske enkelt flygtede. Tallene for de deporterede børn siger heller ikke noget om det totale antal kulakbørn, da det kun anslår antallet af dem, som var i familie med kulakker af enten første eller anden kategori. Endelig vedrører beregningerne kun perioden fra 1930-33, og siger således ikke noget om situationen i de følgende år. Vi ved fra beregninger, foretaget af den russiske historiker Vladimir Zemskov, at der i oktober 1941 (det vil altså sige 11 år efter den første afkulakisering begyndte) stadig levede 305.597 kulakbørn yngre end 14 år i "de særlige bosættelser" fordelt på hele Sovjetunionen. Videre oplyser han, at det samlede antal deporterede kulakker på dette tidspunkt var 936.547. Således udgjorde kulakbørnene 32,6 % af de deporterede i 1941, hvilket stadig vil sige omkring 1/3.²⁴ Unge under 16 år udgjorde på samme tid 73.280 (12,8 %), hvilket vil sige at børn og unge fortsat repræsenterede størstedelen af de deporterede. Dette er væsentligt, da det klart viser, at den politiske undertrykkelse af kulakkerne havde en stor betydning for deres børn og yngre slægtninge – de var gennem hele perioden de største grupper i "de særlige bosættelser".

Deportationerne af kulakkerne og deres familier i de første par måneder af 1930 bestod af tre vigtige faser: 1) transporterne 2) den midlertidige anbringelse og 3) den permanente installering i de "særlige bosættelser". I en klage fra en deporteret kulak, sendt til Røde Kors og videregivet til sikkerhedspolitiet OGPU²⁵ den 8. august 1930, kan vi erfare føl-

En børnehavegruppe i en særlige bosættelse.

gende om de betingelser, som de forviste blev udsat for under transporterne:

“Vi tilbragte ofte en hel dag uden vand. Børnene led mest af tørst. Vi fik varmt mad tre gange på ti dage, to gange om natten og en gang om dagen, mens de filmede os.”²⁶

Ved ankomsten til området for den fremtidige bosættelse, berettede klageren:

“... vi trådte direkte ud i sneen, men blev forbudt at gå inden for i stationsbygningen, for at varme os. Folk tilbragte tre dage i sneen, hvor der var 12° frost, også børnene, hvoraf mange var barfodede. Børnene udgjorde mindst 40 % af den samlede andel mennesker. Ingen myndighedspersoner viste sig i tre dage, bortset fra vagterne. Vi modtog hverken varmt vand eller brød i tre dage.[...] Ofte skulle børn under syv år gå i sne til knæene i 15° frost om natten.”²⁷

Dette vidner i bedste fald om en grov tilside-sættelse af børnenes umiddelbare behov i forbindelse med transporterne, og dødeligheden var også ubeskrivelig høj – primært forårsaget af dette fundamentale svigt fra de sovjetiske myndigheders side.

De deporterede ankom ofte til ubeboede områder, hvor de “arbejdsdygtige” blev sat til at opbygge deres fremtidige bosættelser. De “uarbejdsdygtige”, dvs. kvinder, børn og ældre blev anbragt i midlertidige bosættelser, der oftest var uegnede til beboelse. Der var ingen vand, madforsyningerne var mangelfulde, der var dårlig opvarmning, og de sanitære forhold var elendige. Situationen var selv sagt katastrofal og overdødeligheden voldsom – ikke mindste blandt børnene.²⁸ Forholdene blev ikke stort bedre, når familierne flyttede til de mere permanente bebyggelser – i hvert fald ikke i den indledende fase fra 1930-31. I et brev fra et område omkring Kotlas beskriver en af de deporterede følgende fra 1930:

“I hver barak bor mere en 200 sjæle. Det er forfærdeligt trængt [...] Flere mennesker begravs dagligt [...] Barakken er fuld af skrig og gråd fra

børnene [...] Alle disse mennesker er allerede uuddannede og tilbagesående, men her bliver de forvandlet til vilddyr. Et menneske kan ikke forblive et menneske under disse forhold.”²⁹

Der findes meget lidt statistisk materiale om den samlede dødelighed blandt de deporterede kulakbørn, hvilket kan skyldes, at de sovjetiske myndigheder manglede et overblik over situationen. Dog vidner det tilgængelige materiale om, at børnene var særligt hårdt ramt. I en opgørelse fra juli 1932, der vedrører situationen blandt deporterede i Vestsibirien, fremgår det, at af 1.254 dødsfald udgjorde børn yngre end 16 år 333 tilfælde. Aldersfordelingen for 649 af tilfældene oplyses ikke, men det fremgår, at voksne ældre end 16 år repræsenterede 274 af det samlede antal. Det tyder på, at andelen af døde børn var større end andelen af døde voksne. Et tilsvarende mønster kan ses fra august 1932, hvor børn yngre end 16 år udgjorde 328 tilfælde af det samlede antal på 860 dødsfald. Til sammenligning døde 331 voksne, og selvom der ikke findes oplysninger på alderen for de resterende 201 tilfælde, tyder det på, at børnene udgjorde omkring 50 % af alle dødsfald.³⁰ Sammenholdt med at mellem 33 % og 40 % af de deporterede var børn, må det betyde, at dødsfrekvensen var højere blandt børn end blandt voksne. I de seneste opregninger fremgår det yderligere, at mellem 500.000 og 600.000 døde som en umiddelbar konsekvens af afkulakiseringen fra 1930-33.³¹ Hvis vi således accepterer, at børnene udgjorde omkring 50 %, må det betyde, at mellem 250.000 og 300.000 børn døde som følge af disse tvangsanbringelser.

Det er vigtigt at slå fast, at leveforholdene i de permanente “særlige bosættelser” synes at være blevet stabiliseret fra 1934/35 – og således faldt dødsfrekvensen markant.³² Imidlertid kunne denne forbedring ikke ændre på, at den samlede demografiske udvikling i “de særlige bosættelser” igennem 1930’erne var negativ.

Det sovjetiske regimes politik

Hvordan forholdt den sovjetiske ledelse sig så

Deporterede børn sammen med en lokal, administrativ leder – de såkaldte kommandanter (bemærk at han er bevæbnet).

til kulakbørnene? Det er oplagt at undersøge dette ved at betragte uddannelsespolitikken over for kulakbørnene. Den amerikanske historiker Sheila Fitzpatrick har overbevisende argumenteret, at en uddannelsespolitik aldrig kan være ideologisk neutral – ledelsens hensigter over for børnene vil altid komme til udtryk her.³³ De sovjetiske dokumenter viser, at myndighederne i sin uddannelsespolitik havde et komplekst og oftest selvmodsigende forhold til netop kulakbørnene. I slutningen af 1920'erne, nærmere bestemt fra 1926-28, var der tydeligvis en række overvejelser vedrørende den såkaldte overrepræsentation af kulakbørn og andre børn af folkefjender i de sovjetiske skoler. Myndighederne var bekymret for, at proletariats og fattigbøndernes børn ville komme til at stå svagere, og således var der dele af det sovjetiske magtapparat, der foreslog en decideret udrensning af uønskede sociale elementer blandt skoleeleverne.³⁴ Der var imidlertid ikke enighed om behandlingen af kulakbørnene blandt den sovjetiske ledelse og især Lenins enke, Nadezjda Krupskaja, betegnede udrensninger af børn fra klasseværelserne som en "middelalderlig metode", der strejdede mod revolutionens målsætninger.³⁵

Da Lazar Kaganovitj i 1929 stod i spidsen for institutionaliseringen af det politiske og økonomiske pres på kulakkerne, var et af hans forslag ikke desto mindre, at deres børn skulle udelukkes fra skolerne. Dette blev godkendt af Politbureauet den 20. marts 1929.³⁶ Ligeledes i 1929 talte centralkomiteen for det ukrainske kommunistparti om en "irregulær" social sammensætning af studerende på de videregående uddannelser. Bekymringen var særligt knyttet til, at kulakbørn udgjorde 52,3 % af de stude-

rende på de polytekniske uddannelser og 44,3 % på andre tekniske skoler. I sammenligning var 33,4 % af de studerende på de polytekniske institutter og 16,7 % af de studerende på andre tekniske skoler børn af middelbønder. Fordelingen for børn af fattigbønder var henholdsvis 14,8 % og 38,4 %.³⁷ (Se tabel 1)

Flere indberetninger fra 1930 vidner om, at de sovjetiske myndigheder var optaget af denne fordeling, og i en rapport ligeledes udstedt af centralkomiteen for det ukrainske kommunistparti understreges det, at: "*kulakker [skal ekskluderes] fra mellemuddannelserne og de tekniske skoler.*" Det skal dog nævnes, at det eksplicit også hed, at kulakbørnene ikke måtte udelukkes fra grundskolerne.³⁹ Alligevel tyder det dog på, at der var en accept af, at børn med kulakbaggrund på et eller andet tidspunkt i deres uddannelsesforløb stod ringere end andre børn. Dette fremgår også af en rapport udstedt i 1930 af de vestsibiriske skolemyndigheder, hvori det hedder, at forholdet mellem grupperne skulle reorganiseres:

"...således at de tilbageværende børn af fattigbønder står stærkere [...] Godkend nødvendigheden af at samle de tilbageværende børn af fattigbønderne i særlige grupper [...] Hvor denne undervisning foregår, vil lærere undervise gratis som led i deres sociale forpligtelser".⁴⁰

Det blev altså betragtet som en social forpligtelse specifikt at styrke børn af fattigbønderne i den daglige undervisning, og således blev kulakbørnene i den indledende periode af afkulakiseringen mødt med en social diskriminering af det sovjetiske regime.

Den sovjetiske ledelse synes dog i løbet af

Tabel 1: Den sociale fordeling af studerende i 1929 (ifølge de officielle sovjetiske beregninger)³⁸

	Polytekniske uddannelser	Andre tekniske skoler
Kulakbørn	52,3 %	44,3 %
Børn af middelbønder	33,4 %	16,7 %
Børn af fattigbønder	14,8 %	38,4 %

1930'erne at have udvist en stigende bekymring for den skæbne, som mødte kulakbørnene – hvilket også havde indflydelse på udformningen af uddannelsespolitikken. I april 1930, da deportationerne af kulakfamilierne var i fuld gang, udfærdigede det sovjetiske folkekommissariat, dvs. regeringen, retningslinier for at forbedre kulakbørnenes livsbetingelser i "de særlige bosættelser". Her blev det eksplicit understreget, at det var nødvendigt at "*indføre retningslinier [...] for opsynet med børnene* (genopdragelsesarbejdet i skolerne)".⁴¹ Den 15. maj 1931 nedfældede en kommission under Politbureauet, ledet af landbrugskommissær, A.A. Andreev, og bestående af blandt andre lederen af sikkerhedspolitiet (OGPU), Genrikh Jagoda, og GULAG-chefen⁴² Matvej Berman, anvisninger for behandlingen af deporterede kulakker. Vedrørende de unge blev det understreget, at de skulle tillæres kollektive metoder for derved at blive adskilt mentalt fra deres forældre.⁴³ Videre besluttede præsidiet for Sovjetunionens Central Eksekutiv Komite den 17. marts 1933, at de kulakbørn, som havde fulgt den foreskrevne undervisning og beskæftigede sig med samfundsnyttigt arbejde, kunne tildeles en række personlige rettigheder, herunder valgretten, når de blev myndige som 16-årig.⁴⁴ Videre fremhævede Berman den 13. april 1934, at "*genetableringen af børnenes valgtret har ingen indflydelse på forældrenes retslige status*".⁴⁵ Ræsonnementet må være, at hvis ikke der i udgangspunktet havde været forskellige politikker i forhold til henholdsvis forældre og børn, så ændrede den sovjetiske ledelse tilsyneladende sin strategi over for børnene i løbet af 1930'erne. En forklaring på dette kunne være, at eftersom det russiske landbrug traditionelt var bygget op omkring familien, var ledelsen efterhånden blevet klar over, at børnene kunne bruges langt mere effektivt i regimets bestræbelser på at ramme deres forældre – kulakkerne.⁴⁶

I det traditionelle russiske bondesamfund som i så mange andre agrarsamfund, videreførte børnene familiebruget, når forældrene døde. Ved at uddanne og indoktrinere børnene, give dem en teknisk frem for en land-

brugsmæssig uddannelse samt lokke med rettigheder, som forældrene var blevet frataget, adskilte man ikke bare barnet fra forældrene, men forhindrede også de berørte kulakker i at præge samfundsudviklingen på længere sigt. Ondskaben, personificeret i de ældre generationer, blev ganske enkelt trukket op ved roden ved hjælp af denne uddannelsespolitik.⁴⁷

Dette intensive angreb på den traditionelle russiske bondefamilie var effektivt: Kulakbørnene vendte kun i ganske få tilfælde tilbage til den landsby, de oprindeligt var blevet deporteret fra, og valgte i stedet enten at blive i områderne for "de særlige bosættelser" eller at flytte ind til en af de nærliggende byer for at finde arbejde på de nyoprettede fabrikker. Det var for farligt for dem at vende tilbage. Kulakslægtninge ville til enhver tid være følsomme over for nabostridigheder og politisk undertrykkelse, som de blandt andet blev det i forbindelse med genarrestationerne af de tidligere kulakker fra juli 1937. Massekampagnerne mod kulakkerne, som blev skudt i gang af ordre nr. 00447 om genarrestationer af "tidligere kulakker og kriminelle", viser, at terroren under Moskva-processerne var "stor", da det ikke kun var den politiske elite i Moskva som led, men også befolkningen bredt. Disse massekampagner medførte blandt andet en stor grad af arrestationer af de bønder og deres børn, som i begyndelsen af 1930'erne var blevet deporteret som kulakker.⁴⁸ Sidstnævnte forhold understreger, at kulakbørnene forblev potentielt suspekte i de sovjetiske myndigheders øjne til trods for omskolingsforsøgene.

Det kan heller ikke afvises, at nogle kulakbørn rent faktisk lod sig påvirke af den sovjetiske propaganda om den lykkelige barndom. Der er eksempler på, at nogle betragtede deres fædre som "gammeldags", "formørkede" og "uønskede" og i stedet så lyset i det stalinistiske projekt. I kulakdrengen Stepan Podlubnyjs dagbøger fra 1931-39, som den tyske historiker Jochen Hellbeck har arbejdet med, finder vi flere udtalelser om faderen som en tyran, der holdt sønnen tilbage fra den ønskede udvikling. Selve arrestationen af faderen havde en nærmest euforisk glædesrus over

sig: Endelig var familien blevet fri fra den hånd, som havde forhindret den i indsigt.⁴⁹ Dette kunne selvfølgelig læses som den traditionelle generationskonflikt, hvor børn gør oprør mod deres forældre. Men oprørets karakter var ikke spor tilfældigt, det var styret og understøttet af det sovjetiske system. Kulakdrenge var, som resten af sin generation, blevet påvirket igennem hele sin skolegang og opvækst af myten om Pavlik Morozov og andre heroiske Sovjetbørn, der anmeldte deres forældre for landsforræderi. Således er det ikke urimeligt at hævde, at Stepan Podlubnyjs udbrud frem for alt var udtryk for, at han rent faktisk skabte sig en identitet inden for rammerne af den officielle retorik og derved gjorde, hvad der stod i hans magt for at blive en del af det stalinistiske samfund.

Det er givet, at disse kulakbørn blev udsat for en massiv politisk påvirkning gennem deres skolegang, hvilket tydeligt fremgår af en læseplan for 1937-38 fra Narym (en region i det vestlige Sibirien). Her var en række af "de særlige bosættelser", og derfor var en stor del af børnene i området fra kulakfamilier. Skolebørnene havde i sommerhalvåret 14 klassetimer i faget "forfatning", og senere blev yderligere 20 timer i "Sovjetunionens forfatning" tilføjet. Til sammenligning kan nævnes, at grundfagene "russisk" og "matematik" havde henholdsvis 56 og 60 klassetimer i samme halvår. Dette vidner om, at de politiske fag havde en høj prioritet, hvilket yderligere understreges af, at såvel "russisk" som "matematik" kun havde halv lærerdækning, hvorimod "forfatning" og "Sovjetunionens forfatning" fik fuld dækning.⁵⁰ At det kunne betale sig for børnene at følge denne undervisning fremgår af flere personsager fra de vestsibiriske børnehjem, hvorfra kulakbørn fra 1936 ansøgte lokalmyndighederne om valgret. Alle de kendte ansøgere fik et positivt svar fra myndighederne.⁵¹ Derved er der grund til at tro, at systemet formelt set ønskede at inkludere kulakbørnene i samfundet, hvis de opførte sig i overensstemmelse med de kollektive ønsker; det vil sige, at de forkastede deres biologiske ophav, tog en teknisk uddannelse,

valgte at deltage i industrialiseringen og at blive boende i de områder, de var deporteret til.⁵² Betydningen af den politiske propaganda fremgår yderligere af en række opråb fra 1940, som blev offentliggjort på mindst fem børnehjem i Narym. Heri hed det:

*"Det kommunistiske parti og den sovjetiske regering er særligt opmærksom på folkets uddannelse. Allerede Vladimir Illitj Lenin sagde, at den unge generations primære opgave var at studere, studere, studere. Josef Vissarionovitj Stalin, lederen af det arbejdende folk, den kærlige fader, og ungdommens ven benytter sig af ethvert middel til at fuldføre Lenins testamente, således at USSR's arbejdsstyrke kan blive uddannet."*⁵³

Opråbet er interessant, fordi det indikerer, at "faren" og "bedstefaren" i Gorkijs brev i 1935 til børnene fra Igarka må have refereret til Lenin og Stalin: I alle tilfælde havde retorikken om den sovjetiske uddannelsespolitik og Stalins bestræbelser på at videreføre Lenins oplæg klare paralleller til diskursen om den borgerlige familie. Der var tale om et "testamente", og Stalin var "den kærlige fader". Imidlertid var retorikken ikke rettet mod den traditionelle kernefamilie, men derimod mod samfundet som "familie", der ideelt set skulle overtage en række af de mere intime og private opgaver. Det er i denne sammenhæng, at Lenin for eksempel blev omtalt som "bedstefaren". Med andre ord skulle børnene finde tryghed og velvære i en af statens mange institutioner – herunder også på børnehjemmene.

Fædre og sønner

På den ene side blev kulakbørnene således behandlet på lige fod med deres forældre fra afkulakiseringens begyndelse, men på den anden side synes de sovjetiske myndigheder at have ændret deres tilgang til denne kategori af børn i løbet af 1930'erne. I november 1935 leverede Stalin sin berømte bemærkning om, at "en søn er ikke ansvarlig for sin far".⁵⁴ Og perioden, der fulgte, vidner om, at nogle kulakbørn fik mulighed for at få en uddannelse

*Et eksempel på en barak i en særlig bosættelse
(bemærk overvægten af børn).*

*En skoleklasse i en særlig bosættelse (bemærk at
læreren og kommandanten th. er klædt godt på,
mens børnene er barfodede).*

og skabe sig en karriere.⁵⁵ Imidlertid er det vigtigt at beskue denne ændring over for kulakbørnene i den sovjetiske diskurs meget kritisk. Hvis det sovjetiske regimes statistikker fra slutningen af 1929 var rigtige, skulle vi have forventet en stor andel af veluddannede kulakbørn i 1935 – faktisk skulle vi have forventet, at over 50 % af de højtuddannede sovjetborgere havde kulakbaggrund. Det var imidlertid ikke tilfældet, hvilket understreger, at udrensningerne fra skoler og de videregående uddannelser fra begyndelsen af 1930'erne havde haft en dramatisk indvirkning på disse børns muligheder for at skabe sig et "normalt" sovjetisk liv – samtidig var uddannelsesmulighederne i blandt andet Sibirien ikke optimale.

Det er også væsentligt, at kulakbørnenes opbakning til det sovjetiske system ikke var entydig. Under en inspektion af børnehjemmet Boktjar i den vestsibiriske region Narym fra den 4.-9. september 1937 blev der rapporteret, at den politiske opdragelse af børnene var "svag". Ansvar blev placeret på Komsomol og pionererne, som ikke havde været i stand til at tæmme de tilstedeværende folkefjendebørn. I kantinen fandt man blandt andet iturevne billeder af Karl Marx, Friedrich Engel, Lenin, Stalin og andre fremtrædende repræsentanter fra regimet. Et andet eksempel fra samme inspektion var en ældre kulak-dreng, som stod blandt sine venner under et portræt af Stalin og sagde: "... venner, se og husk, hvad han [Stalin] har gjort for jeres forældre..." Selvom sætningen er flertydig og faktisk kan tolkes positivt (nemlig, at Stalin havde gjort noget godt for forældrene), blev den fremhævet som eksempel på disciplinære vanskeligheder på børnehjemmet. Inspektionen var alarmeret over situationen, og indskærpede på det kraftigste over for Komsomol og pionererne, at den skulle forbedres omgående.⁵⁶ Inspektionsholdet forholdt sig imidlertid ikke til mere følsomme spørgsmål, såsom hvorvidt den sovjetiske undertrykkelsespolitik overfor kulakkerne havde haft en andel i problemets omfang – i alle tilfælde var den direkte anledning til, at så mange kulakbørn var forældreløse og boede på børnehjemmet.

Et andet eksempel stammer fra en børnehave i Novosibirsk fra 1937, hvor en inspektør overhørte et barn sige: "*Jeg har ikke brug for Stalin, jeg kysser Zaren*". Efterfølgende, da en undersøgelse blev iværksat, kunne barnet imidlertid ikke identificeres. På et tidspunkt blev alle børnene samlet i kantinen til en kammeratlig samtale, hvor inspektøren forklarede dem om Lenins og Stalins fortræffeligheder og deres kærlige hensynstagen til alle sovjetiske børn. Da selskabet brød op, kom et barn hen til den voksne for at fortælle, at det havde hørt en anden dreng sige: "*Jeg tager en revolver, rejser til Moskva og skyder Stalin*". Endnu et barn bekræftede denne historie, og denne gang lykkedes det at finde barnet, som havde sagt det.⁵⁷ Historien fra Novosibirsk bevidner, at der blandt kulakbørnene var en grad af ulydighed over for den officielle sovjetiske retorik, hvilket tydeligvis foruroligede myndighederne. Dog kan eksemplet også læses som et argument for, at børnene rent faktisk adlød og blev manipuleret af opsynsfolkene – inspektøren formåede trods alt at få børnene til at angive hinanden.

Eksemplerne viser dog, at forholdet mellem de sovjetiske myndigheder og kulakbørnene var komplekst og oftest meget anspændt og problemfyldt. Opbakningen fra kulakbørnene, som jeg identificerede tidligere, kan således også forklares som en overlevelsesstrategi: De var udmærket godt klar over, at der ikke var alternativer til de krav, som blev stillet til dem fra den sovjetiske ledelse. Eneste alternativ var, at de kunne blive ved med at leve et subsistensløst liv.⁵⁸ Bevidstheden om det vigtige i at blive accepteret kom blandt andet til udtryk i den forældreløse kulakdatter Elizabet Kirilovna Zykovas ansøgning om stemmeret fra den 30. november 1935:

*"Jeg [...] bønfaller Toms bysovjet om at genskabe min ret som fuld borger. Jeg beder jer om ikke at afvise min ansøgning?"*⁵⁹

Zukova vidste, som så mange andre kulakbørn, at en afvisning kunne være katastrofal – det kunne fratage hende den sidste mulighed for selv den mest basale overlevelse.

Fitzpatrick gør ligeledes opmærksom på, at selvom Stalin i 1935 gav udtryk for, at sønnerne ikke var ansvarlige for deres fædre, herskede der i realiteten en udbredt mistro til kulakbørnene. For det første blev udbruddet *“En søn er ikke ansvarlig for sin far”* aldrig reproduceret i nogen propagandakampagne, hvilket vidner om dens kontroversielle karakter. For det andet havde disse børn trods alt oplevet systemets mere dystre sider ved enten selv at blive deporteret, at overvære de nedværdigende arrestationer af forældrene eller mærke de mistroiske blikke fra deres naboer. Mistænksomt som det sovjetiske regime var, måtte det formodes, at disse børn, der i deres opvækst var blevet påvirket af deres upålidelige forældre, besad en latent fjendtlighed over for Sovjetunionen.⁶⁰ For det tredje er det vanskeligt helt at tro på, at de embedsmænd, som stod med ansvaret for at likvidere kulakken som klasse, altid var i stand til nøgternt at sondre mellem forældre og børn. Ikke mindst første runde af afkulakiseringen fra januar-marts 1930 var præget af en voldsom idealisme, hvor aktivisterne kæmpede indædt med hinanden for at overopfylde de centrale krav for deportationerne.⁶¹ Det medførte naturligvis en høj grad af vilkårlighed, som gik ud over børnene, der trods alt blev deporteret sammen med deres forældre, oplevede de umenneskelige transporter ud i intetheden og levede under kummerlige kår i de særlige bosættelser. Endelig for det fjerde er det vigtigt at understrege, at rehabiliteringen af kulakbørn var selvmodsigende, også efter 1935.

Et godt eksempel på denne selvmodsigelse er udstedelsen af pas til de deporterede kulakbørn i oktober 1938. Det interne sovjetiske pas var i januar 1933 blevet indført som modsvaret på den voldsomme tilflytning af bønder til byerne. Tilstrømningen var primært betinget af den voldsomme hungersnød, som plagede store dele af Sovjetunionen – og i særdeleshed landområderne fra 1932-1933. Uden et pas var det umuligt at forlade landsbyerne, endsige at få opholdstilladelse i byerne, og således var der i realiteten tale om en stavnsbinding af bønderne – det var kun et fåtal, som

fik udstedt et sådan dokument. Det stod allerede klart i 1933, at en kulakbaggrund automatisk diskvalificerede en ansøger, og samtidig var det sikkert, at de deporterede bønder ingen chancer havde for at få passet.⁶² Imidlertid ændrede holdningen til de deporterede børn sig, og i 1935 diskuterede den sovjetiske ledelse op til flere gange muligheden for at udstede pas til dem.⁶³ Kulminationen kom imidlertid først tre år senere, da den sovjetiske regering den 22. oktober 1938 tillod udstedelsen af passet.⁶⁴ Dog betød dette ikke en fuldstændig rehabilitering af de deporterede kulakbørn, og den 19. februar 1939 understregede det sovjetiske indenrigsministerium (NK-VD),⁶⁵ som stod med ansvaret for de deporterede familier, at

“I forhold til udstedelsen af pas til arbejdsbosættere⁶⁶ [...] er det vigtigt at forstå [...] at det er ulovligt at bosætte sig i områderne for uddannelsen [...] en arbejdsbosætter som midlertidig (i en specifik periode) er løsladt for at fuldføre en adgangsgivende eksamen til en given institution, er forpligtet til at vende tilbage til arbejdsbosættelserne efterfølgende”.⁶⁷

Således blev passet aldrig opfattet som en returbillet til samfundet, og det rejser seriøs tvivl om, hvorvidt det nogensinde var meningen, at kulakbørnene skulle indlemmes fuldstændig i samfundet igen.

Børns status i deportationen

Selvom om kulakbørnene formelt set ikke var fjender, så den sovjetiske ledelse således altid skævt til dem. Deres skæbne var derfor ikke en ulykkelig tilfældighed, men en logisk konsekvens af den førte politik. Myndighederne vidste, at tvangsfjernelsen af kulakkerne ville resultere i en forhøjet børnedødelighed, sygdomsepidemier samt omsorgssvigt. De kunne blot have konsulteret deres erfaringer fra begyndelsen af 1920'erne, hvor vedvarende angreb på oprørske bønder netop resulterede i en betragtelig forværring af især børnenes forhold.⁶⁸ Imidlertid valgte den sovjetiske ledelse

at overse dette, og i stedet trumfe den politiske dagsorden om afkulakiseringen igennem. Forklaringen på dette valg skal formentlig søges i, at det sovjetiske regime var besat af en høj grad af selvretfærdiggørelse: *“Den, der vil målet, må også ville midlet”*. Systemet havde en sag at kæmpe for, “moderniseringen”, “industrialiseringen”, og “virkeliggørelsen af kommunismen”, der var langt vigtigere end overvejelserne om de menneskelige ofre. Det vil sige, at moralske skrupler om for eksempel børns tarv måtte anses for en uhenigtsmæssig humanisme.⁶⁹

Naturligvis var der nogle, som udviste bekymring for børnenes skæbne, som den informant, der i 1930 fra det nordlige Rusland indberettede følgende til formanden for den Centrale Eksekutiv Komite, Mikhail Kalinin: *“Hvis vi ødelægger kulakkerne økonomisk, ødelægger vi deres børn fysisk – det er barbari”*.⁷⁰ Og ganske vist sendte myndighederne 35.000 børn tilbage i løbet af 1930, som reaktion på den katastrofale udvikling. Det interessante er dog, at hvor der var en massiv tilbagevendelse af børn det første år af afkulakiseringen, så blev det noget mere afdæmpet de næste mange år. Således var det samlede antal tilbagevendte fra 1932-40 på i alt 33.055, og af det tal fremgår fordelingen mellem voksne og børn ikke.⁷¹ Det sovjetiske system mente ganske enkelt ikke, at børnene var fejlanbragte i “de særlige bosættelser”.

Umiddelbart kan dette virke uforståeligt, da det må formodes, at en genopdragelse af kulakbørnene ville have været mere effektiv, hvis de blev fysisk adskilt fra deres forældre. I tilfældet med de børn, som var beslægtet med kulakker af første kategori, var der ganske vist også tale om en fysisk adskillelse, da faderen blev anbragt for sig selv i koncentrationslejrene. Den samme adskillelse gjorde sig også gældende for de mange børnehjemsbørn, som gennem 1930'erne blev gjort forældreløse på grund af afkulakiseringen. Ofte blev disse børn anbragt på børnehjem i de samme områder som “de særlige bosættelser”, hvilket vil sige, at de trods adskillelse alligevel blev tvangsforflyttet.⁷² Men størstedelen af kulak-

børnene, det vil sige dem, som var beslægtet med kulakker af anden og tredje kategori, forblev sammen med deres forældre. Dette kan der være forskellige forklaringer på. Frem for alt udgjorde børnene, som nævnt ovenfor, en vigtig bestanddel af den traditionelle russiske landbrugsøkonomi. Det vil sige, at i det øjeblik regimet den 30. januar 1930 besluttede sig for at likvidere kulakhusholdningerne, var det også naturligt at fjerne børnene fra landsbyerne. Ganske vist ændrede forståelsen af generationsforholdet sig i løbet af 1930, men udgangspunktet var ikke desto mindre, at børnene tilhørte husholdningen, og derfor måtte de også fjernes i bestræbelserne på at underminere kulakkernes sociale indflydelse på lokalsamfundet.

En anden forklaring vedrører spørgsmålet om børnenes adfærd: Var den betinget af miljø eller biologi? Indtil 1935 var den officielle sovjetiske holdning, at børnenes adfærd var bestemt af miljø, således at de, hvis de blev underkastet den rette kollektive opdragelse og uddannelse, kunne forvandles til gode og pålidelige Sovjetborgere.⁷³ Imidlertid tyder meget på, at særligt sikkerhedstjenesten, som i sidste ende stod med det overordnede ansvar for afkulakiseringen, havde den opfattelse, at kulakbørnenes biologiske baggrund var væsentlig. Med andre ord kunne kulakgenerationerne nok adskilles, men det ville ikke ændre grundlæggende på den potentielle trussel, disse børn udgjorde.⁷⁴ Derfor blev kulakbørnene fanget i en interessekonflikt mellem ideologer, som forestillede sig, at de kunne genopdrages, og praktikere, der i realiteten mente, at der kun var en løsning: nemlig deportation af hele familien. En tredje forklaring på Sovjetregimets strategi kunne være, at hele afkulakiseringen var udtryk for et bevidst ønske om, at kolonisere de fjerneste egne af Sovjetunionen. Det står i alle tilfælde klart, at ankomsten af kulakfamilier betød en voldsom demografisk stigning for de i øvrigt tyndtbefolkede områder, hvor “de særlige bosættelser” blev anlagt.⁷⁵ I lyset af industrialiseringskampagnen fra 1920'erne og 1930'erne var det kun naturligt, at lokalindustrierne anså dette for en

fordelagtig udvikling, da deportationerne også betød, at der ankom billig arbejdskraft. At spørgsmålet om arbejdskraften må have været vigtigt understreges af, at folkekommissariatet (regeringen) for den Russiske Socialistiske Føderative Sovjetrepublik (RSFSR) samt sikkerhedstjenesten OGPU den 13. august 1930 udsendte et dekret "Om Forholdsreglerne for administrationen af de særlige kolonier i det nordlige Rusland, Sibirien og Ural". I paragraf 3a står der, at det primært var et spørgsmål om: "...den maksimale udnyttelse af de særlige bosætteres arbejdskraft i skovindustrien samt fiskeri og andre industrier".⁷⁶ I juli 1932 sænkede GULAG-chefen Matvej Berman den arbejdsdygtige lavalder for de særlige bosættere til 12 år, hvilket også betød, at dele af de deporterede kulakbørns arbejdskraft skulle udnyttes til det maksimale.⁷⁷ Det vil så også sige, at nok var der praktiske problemer med at anbringe kulakkerne, hvilket i den indledende fase oftest betød en stigende dødelighed, men fra et økonomisk synspunkt syntes ræsonnementet at have været, at den billige arbejdskraft var afgørende for den lokale industrialiseringsproces, og at en død kulak og dennes barn hurtigt kunne erstattes af andre. Selvom dette kan forekomme kynisk, synes et sådant økonomisk rationale at have været et væsentligt argument for at holde familierne sammen – børnene skulle, på lige fod med deres forældre, indgå i den lokale arbejdsstyrke. Således var der både et økonomisk argument for at tvangsfjerne børnene fra de oprindelige landsbyer, da dette var et led i at underminere deres forældres sociale position, men altså også for at anbringe dem i "de særlige bosættelser", eftersom det betød yderligere billig arbejdskraft til de lokale industrier. Det forhold er sandsynligvis en af hovedforklaringerne på den tvetydighed, som prægede Sovjetregimets rehabilitering af kulakbørnene i midten og slutningen af 1930'erne.⁷⁸

Nok var der undtagelser og vedvarende diskussioner om kulakbørnenes situation og tilstand gennem 1930'erne, men det ændrede ikke på generallinien om at anbringe dem sammen med forældrene. Således blev børnene

undertrykt, fordi den sovjetiske ledelse så sig hævet over det moralske spørgsmål i forbindelse med virkeliggørelsen af dens utopi. Kulakbørnene skulle blot underkastes politisk skoling, organisering og indoktrinering, så ville de forstå, at de, i lighed med børnene fra Igarka, havde en god sag at kæmpe for, og at deres barndom kunne blive lykkelig. Det faktum at børnene døde, sultede, frøs, blev mødt med mistro, diskrimineret og andet, var tilsyneladende underordnet i disse overvejelser. Det kan derfor godt være, det ikke var meningen, at børnene skulle gøres ansvarlige for anklagerne mod deres forældre, men i realiteten blev de ofret i den store sags tjeneste. Og derfor kan det ikke undre, at en del kulakbørn, når de blev ældre, anså deres barndom for at have været "forgiftet".

Noter

1. Se for eksempel: Andrea Graziosi's, *The Great Peasant War: Bolsheviks and Peasants*, 1917-1953, Harvard University 1996, der, som titlen antyder, forklarer det som en kontinuerlig krig mellem stat og især bondesamfund fra magtovertagelsen i 1917 til Stalins død i 1953. Modsat peger Stephen Wheatcroft i sit konferencepapir "Placing Stalin and the Development of the 1930s into a comparative historical perspective" (fra konferencen "Reappraising the Stalin Era" afholdt på det Europæiske Universitets Institut, Firenze, fra 30-31. oktober 2002) på de forskellige udfordringer, som den bolsjevistiske og senere stalinistiske ledelse var konfronteret med igennem 1920'erne og 30'erne – elementer, der nødvendiggjorde skiftende strategier.

2. For mere om afkulakiseringen henvises til: Robert W. Davies, *The industrialisation of Soviet Russia 1. The Socialist Offensive. The Collectivisation of Soviet Agriculture, 1929-1930*, London 1980 ss. 182ff.

3. Der var tale om landsbylignende fangelejr, hvor de deporterede familier blev installeret og brugt som billig arbejdskraft i de lokale industrier. Om disse lejre og børnene se: Lynne Viola, "Tear the Evil From the Roots: The Children of the *Spetspereselentsy* of the North," Natalia Baschmakoff and Paul Fryer (eds.), "Modernisation of the Russian Provinces", special edition of *Studia Slavica Finlandensia*, volume XVII, Helsinki, 2000.

4. Det anvendte materiale er, udover sekundær litteratur om tvangskollektiviseringen og afkulakiseringen

- generelt, primært arkivmateriale indsamlet under mit ophold i Novosibirsk og Tomsk i sommeren 2003 og i Kiev i 2005. Det skrevne kildemateriale er fundet i statsarkiverne i Novosibirsk Oblast (GANO) og Tomsk Oblast (GATO) samt i partiarkivet i Kiev (TsDAGO).
5. V.I. Lenin "Task of the Youth Leagues (Bourgeois and Communist Morality) [1920]" ss. 21-25 in William G. Rosenberg, *Bolshevik Visions. First Phase of the Cultural Revolution in Soviet Russia. Part 1. The Culture of a New Society: Ethics, Gender, the Family, Law, and Problems of Tradition*, Michigan 1990 (Second Edition), ss. 24-25.
 6. Catriona Kelly "Uncle Stalin and Grandpa Lenin: Soviet Leader Cults for Little Children" ss. 102-122 in E.A. Rees o.a. (red.) *The Leadercult in Communist Dictatorship*, London 2004, s. 106 ff.
 7. Læs mere om disse forskellige grupper i Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*, London 1995, s. 83ff.
 8. A.M. Klimov (red.), *Мы из Игарки. Книга, написанная пионерами заполярья по замыслу и плану Алексея Марковича Горького*, Moskva 1938 ss. 5-9 og ss. 12-14.
 9. Ibid., ss. 23-26.
 10. Sheila Fitzpatrick, *Stalin's Peasants. Resistance and Survival in the Russian Village After Collectivization*, New York 1994, ss. 255-256. Catriona Kellys, *Comrade Pavlik. The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*, London 2005 er noget af det nyeste og mest omhyggelige materiale om drengen Pavlik.
 11. Klimov, 1938, ss. 27-28.
 12. Sheila Fitzpatrick and Yure Slezkine, *In the Shadow of Revolution. Life Stories of Russian Women from 1917 to the Second World War*, Princeton 2001, p. 234.
 13. TsDAGO, f. 1, op. 20, delo 3142, ll. 4-9
 14. Det er afgørende at understrege, at begrebet "koncentrationslejr" bruges eksplicit i dokumentet "Om forholdsregler for likvideringen af kulakhusholdninger i områderne for massekollektivisering".
 15. V. I. Markov and B.P. Trenin, *Из истории земли Томской. 1930-1933. Народ и власть*, Tomsk 2001, pp. 298-303.
 16. R.W. Davies and Stephen Wheatcroft, *Years of Hunger. Soviet Agriculture, 1931-1933*, London 2004, p. 22
 17. De to forskellige sæt tal kan findes hos: V.V. Luneev, *Предстунность века. Мировой криминологический анализ*, Moskva 1997, s. 180 (tabel 1) og V.P. Popov, "Государственный террор в Советской России, 1923-1953 гг. (источники и их интерпретация)" i *Отечественные архивы*, årgang 2, s. 28 (tabel 3).
 18. S.G. Wheatcroft and R.W. Davies, "Population" pp. 57-80 in R.W. Davies et. al. (eds.) *The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913-1945*, Cambridge, 1994, p. 68
 19. Vedrørende problemerne i at definere kulakkerne kan jeg henvise til s. 35ff i min ph.d. afhandling *Kulak Children and the Soviet State in the 1930s* (forsvaret på det Europæiske Universitetsinstitut d. 19. september 2006).
 20. V.P. Danilov et.al., *Трагедия Советской Деревни, том 2*, Moskva 2000, s. 345.
 21. Viola, 2000, s. 36.
 22. Sergej Krasilnikov, *Серп и молот. Крестьянская ссылка в Западной Сибири, 1930-годы*, Moskva 2003, s. 171.
 23. Ibid., ss. 160-161.
 24. Vladimir Zemskov, *Спецпереселенцы в СССР 1930-1960*, Moskva 2005, ss. 98-99.
 25. OGPU står for Ob"edinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie (den Forenende Stats Politiske Administration), hvilket var det politiske politi, som blev oprettet 6. februar 1922 og indlemmet i indenrigsministeriet NKVD i 1934.
 26. Oleg V. Khlevniuk, *The History of the GULAG. From Collectivization to the Great Terror*, Yale University 2004, s. 14.
 27. Ibid., s. 15.
 28. Michael Kaznelson "Den lykkelige barndom – En analyse af kulakbørnenes skæbne i årene 1929-33" ss. 120-138 i *Den Jyske Historiker*, nr. 101, juli 2003, s. 130
 29. S.S. Vilenskii et.al, *Дети ГУЛАГа 1918-1956*, Moskva 2002, ss. 80-81
 30. V.P. Danilov og S.A. Krasilnikov, *Спецпереселенцы, Западной Сибири. Весна 1931- Начало 1933.*, , Novosibirsk 1993, ss. 29-30
 31. Zemskov, 2005, ss. 18-22.
 32. Ibid., ss. 20-21.
 33. Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca 1992, p. 92.
 34. Larry E. Holmes, *The Kremlin and the Schoolhouse. Reforming education in Soviet Russia, 1917-1931*, Bloomington 1991, ss. 97-98.
 35. Ibid., s. 111.
 36. RGASPI, f. 17, op. 2, delo 417, l. 171.
 37. TsDAGO, F. 1, op. 20, delo 3019, l. 67.
 38. TsDAGO, F. 1, op. 20, delo 3019, l. 67.
 39. TsDAGO, f. 1, op. 20, delo 3088 ll. 8-10.
 40. GANO, f. r-61, op. 1, delo 1127, l. 21.
 41. V.P. Danilov og S.A. Krasilnikov, *Спецпереселенцы, Западной Сибири. 1930 – Начало 1931*, Novosibirsk 1992, s. 29.
 42. GULAG er forkortelse for Glavnoe Upravlenie Lagerei (Den Øverste lejradministration).
 43. G.M. Adibekov, "Спецпереселенцы – жертвы «сплошной коллективизации». Из

документов «особой папки» Политбюро ЦК ВКП(б)» i *Исторический архи.*, årgang 2, nummer 4, 1994 pp. 158 and 168.

44. V.P. Danilov og S.A. Krasilnikov,

Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1933-1938, Novosibirsk 1994, p. 14.

45. Ibid., ss. 55-56.

46. Diskussionen om hvorvidt strategierne i det sovjetiske landbrug var bestemt af familiens behov, eller om der var en social lagdeling, hvor de såkaldte kulakker udnyttede deres naboer, fører jeg i kapitel 2 i min ph.d. afhandling. Diskussionen bygger på uenigheden mellem Aleksandr Tjajanov (fra folkekommissariatet for landbruget i RSFSR) og L. Kritsman (fra agrarmarxisterne) om betydningen af familie og klasse i organiseringen af de sovjetiske landbrug. Konklusionen i kapitlet er, at selvom de sociale gnidninger mellem bønderne ikke kan afvises, var strategierne i landbruget næppe bestemt af klasseforskelle. Tværtimod tyder meget på, at bønderne fandt sympati på tværs af såkaldte sociale skel. Således synes familien at have været den vigtigste faktor i det sovjetiske landbrug.

47. Viola, 2000, p. 62.

48. Om denne anden fase i anti-kulak kampagnerne se: Mark Junge og Rolf Binner, *Как сталь террор большим: секретный приказ ? 00447 и технология его исполнения*, (Moscow 2003).

49. Jochen Hellbeck, "Fashioning the Stalinist Soul: The Diary of Stepan Podlubnyi (1931-1939)" ss. 344-373 in *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, band 44 (1996), ss. 355-56.

50. GANO f. r-61, op. 1, delo 1498, L. 75-78.

51. GATO f. r-430, op. 3, delo 2806, l. 1; GATO, f. r-430, op. 3, delo 2867, l. 1; GATO f. r-430, op. 3, delo 2878, l. 2; GATO f. r-430, op. 3, delo 2894, l. 2; GATO, f. r-430, op. 3, delo 2903, l. 2.

52. Vedr. fremtidige beskæftigelser af kulak børn kan henvises til dokumentet, GATO, f. r-591, op.1, d. 97 ll. 88 og 90.

53. GATO, f. r-501, op. 1, delo 133, ll. 7, 11, 12, 15, 16

54. Khlevniuk, 2004, p. 131.

55. I en kommentar til nogle af mine første udkast forslog R.W. Davies, at 1935 markerede en betydelig forbedring i kulakbørnenes forhold.

56. GANO f. r-895, op. 2, delo 4, L. 11-13.

57. GANO F. 61, op. 1, delo 1602, L. 69.

58. Se kapitel 3.3 "Blatnoi – a way of responding" i min afhandling.

59. GATO, f. r-430, op. 3, delo 2806, l. 2

60. Sheila Fitzpatrick, "Ascribing Class. The construction of social identity in Soviet Russia", ss. 20-46 i Sheila Fitzpatrick (red.), *Stalinism. New Directions. Rewriting Histories*, London 2000, s. 31.

61. Nikolaj Ivnitskij, *Коллективизация и*

Раскулачивание (начало 30-х годов), Moscow 1996, s. 28ff..

62. For mere om passet se: Edwin Bacon, *The Gulag at War. Stalin's Forced Labour System in the Light of the Archives*, London 1994, pp. xii, 29-31 og Gijs Kessler, *The Peasant and the Town. Rural-Urban Migration in the Soviet Union, 1929-40*, (utrykt ph.d. afhandling fra det Europæiske Universitetsinstitut 2001).

63. Khlevniuk, 2004, ss. 132-135.

64. Ibid., 2004, p. 262

65. Forkortelsen dækker over *Narodnyj Kommissariat Vnutrennikh Del* (Folkekommissariat for Indenrigske Anliggender), der fra 1934 inkluderede sikkerhedstjenesten.

66. Det vil sige de deporterede kulakker og deres børn.

67. V.P. Danilov og Sergei Krasilnikov,

Спецпереселенцы в Западной Сибири, 1939-1945, Novosibirsk 1996, p. 17.

68. S.S. Vilenskii et.al, *Дети ГУЛАГа 1918-1956*, Moscow 2002, ss. 18-21.

69. E.A. Rees, *Political Thought from Machiavelli to Stalin. Revolutionary Machiavellism*, London 2004 p. 126.

71. Zemskov, 2005, ss. 20-21.

72. Vedrørende den sociale fordeling af børnehjemsbørnene i Tomsk Oblast kan henvises til følgende personsager: GATO, f. r-430, op. 3, delo 2806 l. 1; delo 2867, l. 1; delo 2878, l. 2; delo 2894, l. 2; delo 2895, l. 2; delo 2902, l.2; delo 2903; l. 2; delo 2903, l. 2; delo 2904; l. 2; delo 2905; l. 2; delo 2910, l. 2; GATO, f. r-591, op. 1, delo 15, l. 1; GATO, f. r-591, op. 2, delo 16, l. 1; delo 17; delo 18, l. 8; delo 19, l. 1; delo 22, l. 1; delo 26, l. 6; delo 28; delo 29, l. 19; delo 30; GATO f. r-591, op. 3, delo 27, l. 6. Med hensyn til deres andel af det samlet antal børnehjemsbørn i Vestsibirien se: GANO f. r-61, op. 1, delo 1607, l. 4. Diskussionen om afkulakiseringens betydning for hjemløseproblematikken foretager jeg på siderne 70-75 i min afhandling (Kaznelson, 2006).

73. Lynne Attwood, *The New Soviet Man and Woman. Sex-Role Socialization in the USSR*, London 1990, pp. 35ff.

74. Dorena Caroli, *L'enfance Abandonnée Et Délinquante Dans La Russie Soviétique (1917-1937)*, Paris 2004, ss. 140-156.

Markov og Trenin, 2001, s. 245.

75. A.N. Dugin, *Неизвестный ГУЛАГ.*

Документы и факты, Moscow 1999, p. 62..

76. Danilov og Krasilnikov, 1993, s. 91.

77. Khlevnjuk, 2004, s. 131.

Abstract

Michael Kaznelson: Children of dispossessed – kulak children and dekulakisation *Arbejderhistorie* 1/2007, p. 20-38.

On 30 January 1930 the Politburo of the Soviet Communist Party resolved to liquidate the rich peasants (or the "kulaks") as a class. This emerged as a consequence of the ongoing collectivisation of Soviet agriculture, which had been launched on November 1929. Although dekulakisation officially was aimed at the head of the peasant household – the "kulaks" – more than 40% of those deported were children younger than 16 years. The present article discusses the fate of kulak children. It will be established that despite debates in the Soviet leadership the official policy was to exclude kulak children alongside their parents. Any attempt to include them should be viewed critically, as it often was

contradicting implying a de facto exclusion. These children were, after all, subjected to the inhuman deportation of themselves and their families, which escalated the frequency of death, illness and starvation. Also they were viewed as potential enemies of the Soviet state, because of their background. Hence the fate of kulak children was not an unfortunate by-product of dekulakisation, but a logical consequence of the repression of their kulak-parents. The family comprised an important element of the traditional Soviet peasantry, and when attacking the kulak household the Stalinist leadership inevitably attacked the families – thus also the children. All evidence therefore points to a deliberate exclusion of kulak children.

Michael Kaznelson, ph.d., cand.mag.
fra Det Europæiske Universitetsinstitut, Firenze
kaznelson@webspeed.dk